

CUMHURİYETİN 60. YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Cafer UNAY*

GİRİŞ

1923 yılında kurulan Cumhuriyetimizin bu yıl 60. senesini doldurmuş olacağız. 60 yıllık bir dönemde elde olunan sonuçları ve varılan noktayı değerlendirmek, iki nedenle bize zor görülmektedir. Bu nedenlerden birincisi, farklı devrelerde izlenen ve birbirinden farklı bulunan strateji ve politikaların uygulanmasıdır. Geniş araştırmaları gerekli kılan bu konuda, *rakip doktrinlerden* esinlenmiş bulunulması iktisatlaflar yaratacak niteliktedir. İkinci bir güçlük, bu döneme ve özellikle başlangıç yıllarına ilişkin sağlıklı *istatistiki bilgilerin* bulunmamasıdır.

Herşeye karşın, bu dönemin (1923-1983) objektif olarak bir değerlendirilmesini yapabilmek için; ilkin *başlangıç durumuyla*, ekonomik ve sosyal koşulların açık olarak ortaya konulması gerekmektedir. İkinci aşamada *varılan noktadaki* durum ortaya konunca, katedilen mesafe kendiliğinden ortaya çıkacak ve alınan sonuç değerlendirilebilecektir. Elde olunan sonucun değerlendirilmesinde, *İktisat tarihinin önceki dönemlerinde bu yolu kateden birçok ülkenin durumu gözden uzak bulunulmamalıdır*. Her zamanki gibi bu dönemde, 'Türkiye'nin izlediği yol ve uyguladığı politikalar, *coğrafi, ekonomik, sosyal ve dini* özellikleriyle uluslararası konjonktürün etkisinde kalmıştır.

Türkiye ekonomisinin bugünkü durumu üzerinde bir kıymet hükmü verebilmek için, yakın geçmişte nereden başlandığı, hangi dolambaçlı yollardan geçildiği, hangi deneyimleri yaşamak zorunda kalındığı kısaca ortaya konacaktır. Ancak bu yolla kalkınmayı başarmak için kabul edilen birbiriyle uyumlu hedefler ve bu hedeflere varılmasını sağlayacak surette ayarlanmış önemler¹ olarak tanımlanan kalkınma stratejisi ortaya çıkacaktır.

I. CUMHURİYET BAŞLARKEN TÜRKİYE EKONOMİSİ

Teokratik bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğunun enkazı üzerinde *çağdaş ve laik* bir devlet olarak yükselen Türkiye Cumhuriyeti, çok kötü bir miras devralarak işe koyulmuştu. Son dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu, gelişmiş batılı dev-

* Prof.Dr.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

¹ Ömer Celâl Sarc, 1923'den bu yana kalkınma stratejileri, 2. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir 1983, Cilt 1, S. 11.

letler tarafından *hasta adam* olarak isimlendirilmiş ve sahip olduğu ekonomik zenginlikler de ölümünde *paylaşılacak ganimet* olarak görülmüştür. Osmanlı Devletinin parçalanmasının ve çöküntüsünün gerçekleştiği 19.yy. hızlı gelişmelerin ve olayların ortaya çıktığı bir yüzyıldır. Önce bu yüzyıldaki, İmparatorluğun ekonomik durumunu özetliyelim.

a- İmparatorluğun Son Dönemdeki Ek Durumu

Batı Avrupa ülkeleri 18.yy'da İngiltere'de gerçekleşen *sanayi devriminden* sonra hızla gelişmeye başlamışlardır. Özellikle 19. yy'ın ikinci yarısında *liberal kapitalizmin uygulaması batıda büyük başarı kazanmasına karşılık; Osmanlı İmparatorluğu sanayileşmeyi başaramamış* ve sahip olduğu kaynakları kullanma olanağına bir türlü kavuşamamıştır. Bu nedenlerle, Osmanlı İmparatorluğu batı ülkelerinin karşısında sürekli olarak geride kalan bir görünüm içinde bulunmuştur. "Özellikle 1840'dan sonra, *batı emperyalizmi, Osmanlı Devletini tümüyle avucunun içine alma çabasını geliştirmiştir*"².

20 yy.'ın başındaki Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik durumunu ortaya koymak için, Batının İmparatorluk üzerindeki etkilerini, İmparatorluğun ekonomisine ilişkin göstergeleri (indicateur) ve nihayet gelişme düzeyini açıklamakta yarar vardır.

aa) Batının etkileri:

Batının gelişmiş ülkeleri 1840 tarihinden itibaren Osmanlı İmparatorluğunu, dış ticareti, dış borçlar ve yabancı sermaye yolu ile etki alanları içine sokmuşlardır.

1838 tarihli *İngiliz ticaret anlaşması*, o güne kadar tahmin edilemez bir kolaylık ve cömertlikle Osmanlı pazarlarını İngiliz mallarına açmıştı. Daha sonra (1838-1860) diğer batılı ülkelerde, benzer ticaret anlaşmalarını Osmanlı İmparatorluğuna imzalatmışlardır. Bu yolla iç pazar yabancı mallara *peşkeş* çekilmiş, dış ticaret dengesi alt üst olmuş ve 20. yy.'ın başında dış ticaret açığı devamlı olarak büyümüştür.

İkinci olarak, batılı ülkeler için, "*borçlandırma* hiç bir zaman eskimeyen bir müdahale aracı olmuştur"³. Önceleri, Osmanlı Hükümetleri borç alma konusunda direnmelerine karşılık "*Kırım Savaşının*" etkisiyle 1854'de borçlanmaya başlamış ve 1877'de borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür. 1914 yılında 153,7 milyon Osmanlı kuruşunu bulan dış borçlar yekününün yaklaşık diğer özel kişilerden ve bankalardan almıştı.

Osmanlı İmparatorluğunu ekonomik bakımdan bağımlı kılan zincirin üçüncü halkasını da *yabancı sermaye* oluşturmuştur. Ticari imtiyazlar nedeniyle doğan dış ticaret açığını ve mali güçlükler nedeniyle doğan dış borçları yabancı sermaye tamamlıyordu. Osmanlı İmparatorluğu, son döneminde yabancı sermayenin serbestçe at koşturduğu bir ülke olmuştu. Ülkedeki yabancı yatırımlardan elde olunan gelirlerin *tamamı dışa aktarılmaktaydı. Kâr transferleri, dış ticaret açığı dış borç faiz*

2 Tevfik Çavdar, Cumhuriyet Devri Başlarken Türkiye Ekonomisi, Bursa İ.T.İ.A. Türkiye Ekonomisininin 50. Yılı Semineri, s. 62.

3 Tevfik Çavdar, a.g.k., s. 61.

ve taksitleri dışı aktarılan meblağı oluşturuyordu. Yapılan hesaplara göre, GSMH'nin % 15'e yakın bir bölümü bu şekilde dışı akıyordu.

Yabancı sermayede önem sırasına göre şu alanlarda yer alıyordu; demiryolu (% 58), sanayi, banka-sigorta, madenler, elektrik, su, tramvay, liman, ticaret.

Bunlara birde 1535 yılından sonra, Kapitülasyonlar adı altında tanınan ticari-hukuki-iktisadi imtiyazları da ilave edersek, kurulan ilişkilerin her türlü hoşnutsuzluğu örten bir tül ve bir sistem oluşturduğu kolayca anlaşılır. G. Lewis'in deyişi ile "Kapitülasyonlar karanlıklar mânasına geliyordu, bu karanlıklarda Osmanlı İmparatorluğu battı"⁴.

Yukarıda saydığımız koşullarda, büyük bir devletin varlığı sahibinden kısmen haberli olarak yağma ediliyordu. Kalan varlığı da haksız olarak paylaşılacaktı.

bb) Sayısal analiz:

Osmanlı İmparatorluğunun hiç bir dönemine ilişkin ekonomik göstergeleri sağlıklı olarak ortaya koymak mümkün değildir. Bu devirlerde *istatistik pek rağbet görmediğinden* ve istatistiki araştırma yöntemleri gelişmediğinden; *batı toplumları için bile sağlıklı rakamsal bilgiler bulmak zordur.*

Osmanlı İmparatorluğunun nüfusu kesin olarak bilinmemektedir. Misaki Milli sınırları içinde kalan bölgenin nüfusu 1919 yılında 19.118.968 olarak tahmin edilmiştir. Nüfusun yapısı ise bilinmiyor. Toplam nüfus içinde 1.167.946 Rum ve 587.960 Ermeni olduğu tahmin edilmiştir. Bu tarihte İstanbul'un nüfusu 1,1 milyon, İzmir'in 198.000 ve Bursa'nın 76.000'dir.

İlkel yöntemlerle yapılan tarımda karasaban egemendir. Bu dönemde, nüfusun % 80'den fazlası kırsal alanda yaşamaktadır.

Madenlere gelince; Anadolu madenleri 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren yabancıların iştahlarını kabartmış ve batılıların imtiyazlarına konu olmuştur. Başlangıçta, yabancılar ancak maden şirketine hissedar olabilirken (1861 nizamnamesi), sonradan yabancılar ülkede gayri menkul edinebilmişlerdir. Maden işletme fermanlarının dağılımı, bu konuda aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır.

Maden Fermanlarının Dağılımı (adet)

	Türk	Azınlık	Yabancı
1905 - 1909	30	8	9
1910 - 1911	15	9	7

Maden fermanlarının dağılımı çok şey ifade etmediğinden, maden üretiminin durumu daha aydınlatıcıdır.

Maden Üretiminin Dağılımı

	Türk	Azınlık	Yabancı	Toplam
1910	19,6	3,4	77	100
1911	20,4	4,6	75	100

Yukardaki rakamların gösterdiği gibi, maden üretiminde yabancılar duruma egemendirler.

4 Geoffrey Lewis, La Turquie, Marabout Universite' 1961, s. 35.

Osmanlı İmparatorluğunda sanayi faaliyeti çok az ilerlemişti. Avrupa sanayi ürünleri Osmanlı pazarlarını ele geçirdiğinden, küçük sanayi bile gelişmemişti. Son dönemde küçük sanayi ülke gereksinmelerinin ancak % 20'sini üretebiliyordu. Büyük sanayi ise, ancak 1850'lerden sonra gereksinme olarak ortaya çıkmıştır.

1913 ve 1915 yıllarında kısmi ve noksan bir sanayi sayımı yapıldı, buna göre 1915 yılında 282 sanayi işleri bulunmaktaydı. Bunların da 155'i İstanbul'da ve 62'si İzmir'de bulunuyordu. Sanayi kolları ise; gıda, toprak, maden, deri, ağaç sanayii, dokuma, kağıt ve matbaa, kimya ve imalat sanayilerinden oluşuyordu.

1915 yılında sanayi işyerlerinde 14.060 kişi çalışmaktaydı. 1913-1915 yıllarında sanayideki azınlık ve yabancı payları hiç iç açıcı değildir.

Sanayide Paylar

Milliyet	Sermaye	Emek
Türk	15	15
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Yahudi	5	10
Yabancı	10	
	100	100

İmparatorluğun milli gelir düzeyiyle ilgili sağlıklı rakam bulmak çok zordur. 1914 yılındaki milli gelir 22.393 milyon kuruş olarak tahmin olunmaktadır. Rumeli milli geliri 1907 yılında toplam milli gelirin % 15'ini oluşturuyordu. Kişi başına düşen milli gelir ise 1914 yılında 1.072 kuruş olarak tahmin edilmiştir. Gelir dağılımı bölgeden bölgeye büyük farklılıklar gösteriyordu. İstanbul ve Çatalcada FBMG 1.934 kuruş olmasına karşılık, Irak'da 475 kuruşdu. *Sevr anlaşması* ile Türklere bıkılan yerlerde FBMG ancak 771 kuruştı.

cc- Gelişme düzeyi:

Buraya kadar verdiğimiz rakamların ortaya koyduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu Rostow'un saptadığı gelişme aşamalarından "gelenekler" devrini yaşıyordu. Batıya oranla kalkınma düzeyi çok düşüktü. Üstelik kalkınma hızında bu mesafeyi kabartacak bir düzeyde değildi. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğunda 1890-1915 yılları arasında milli gelirin % 56 yani yıllık olarak % 2 arttığı tahmin edilmiştir. Aynı dönemdeki yıllık nüfus artışı % 1 olduğundan, net büyüme hızı % 1'e düşmektedir. Oysa, aynı yıllarda ABD'de % 3,3, Japonya'da % 4,1 ve Almanya'da % 3,1 oranında büyüme hızları elde ediliyordu.

b- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomik Durum

20. yy.ın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu ekonomik durum 1914-1918 harbi sonunda daha da ağırlaştı. Çünkü, Birinci Cihan Harbinde, H.Fişek'in yazdığı gibi: "Türkiye sadece harbi kaybetmedi, aynı zamanda harple beraber egemen bir devlet olarak varlığını da yitirdi"⁵. Türkler 1919 yılından

5 Hicri Fişek, Les differentes etapes du rejime democratique en Turquie. Turci-ca, I, Strasbourg, 1967, s. 41.

önceki 119 yılın 57 yılını savaşla geçirmişlerdi. 1919 yılından sonra, yapılan son kurtuluş savaşında, halk elindeki son maddi ve manevi varlığı da kullandı. Mustafa Kemal, saltanat paşalığından millet yeterliğine geçip kurtuluş savaşı için halka eğildiği, halkı örgütlemeye başladığı zaman, *yoksul, ezilmiş, fakir, yorgun ve yılmış* bir Anadolu halkı bulmuştu. Milli mücadele halkın emeği, kanı ve ızdırabıyla yürütülmüş ve savaş böyle kazanılmıştı. Ama bu zafer yetmezdi. Vatani düşmandan kurtarıldıktan sonra, halkıda bu yoksulluktan kurtarmak gerekiyordu.

aa) Kalkınma Zorunluydu:

Mustafa Kemal ile arkadaşları *iki büyük misyonu* yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Birincisi halkı örgütleyerek dış düşmanlara karşı savaşı başarı ile bitirmekti. Bu misyonların ikincisi ise, ülke içersinden sosyal, kültürel, hukuki ve ekonomik alanlardaki yenilik ve gelişmelerle ilgilidir. 1923 yılında Cumhuriyet kurulduğunda birinci misyon tamamlanmış ve sıra daha zor olan göreve gelmişti. Bu ikinci görev belkide birinciden daha da zordu. Çünkü Fransız yazarı Benoist-Mechin'in ifade ettiği gibi: "*Bir ülkenin hudutlarını değiştirmek onun gelenek ve alışkanlıklarını değiştirmekten daha kolaydır*"⁶.

1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat kongresinde Mustafa Kemal kalkınmanın gereğini şöyle dile getiriyordu:

"Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferlerle desteklenmezse payıda olamaz, az zamanda söner".

"fakat efendiler kılıçla fithat yapanlar, sabanla futühat yapanlara bir netice terk-i mevki etmeğe mahkumdurlar.... Bu bir hakikattir ki tarihin her devrinde aynen vakidir. Meselâ Fransızlar Kanada'da Kılıç sallarken oraya İngiliz çifçisi girmişti. Bir müddet kılıçla saban yekdiğeriyle mücadele etti ve nihayet saban galebe çalarak İngilizler Kanada'ya sahip oldular.

Efendiler,

Kılıç kullanan kol yorulur, fakat saban kullanan kol hergün daha çok kuvvetlenir ve hergün daha çok sahip olur..."⁷.

".... Bence halk idaresi, iktisat devri mevhumu ile ifade olunur. Öyle bir iktisat devri ki memleketimiz mamur, milletimiz müreffeh ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi hatırlayınız o da:

"El-kanâutü kenzun lâ-ufna"⁸.

Bu felsefeyi yanlış tefsir yüzünden bu millete büyük fenalık edilmiştir..."

"Yeni Türkiyemizi lâıyk olduğu yüceliğe ulaştırabilmek için mutlaka iktisadiyatımıza birinci derecede ve en çok ehemniyet vermek mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka birşey değildir.."

17 Şubat 1923'de henüz Cumhuriyet ilân edilmeden Mustafa Kemal bu ifadelerle kalkınmanın, gelişen ve değişen dünya koşulları içinde ve büyük bir zorunluk olduğunu çok veciz olarak dile getirmişti.

bb) Kalkınmanın güçlükleri:

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında kalkınmayı başlatmak ve gerçekleştirmek

6 Benoist-Mechin, Mustapha Kemal, Albin Michel 1954, s. 417.

7 İzmir İktisat Kongresi açış nutkundan.

8 "Kanaat Tükenmez Hazinedir".

çok büyük güçle karşılaşmıştır. Çünkü:

- Kalkınmayı başlatmak için ticari, sınai bilgi ve deneyim yoktu;
- Ekonomik hayata dinamizm verecek bir girişimci sınıf oluşmamıştı;
- Eğitim düzeyi çok düşük olduğundan, bankacı, sigortacı, mimar, kalifiye eleman çok yetersizdi. 1927 yılında halkın ancak % 11'i okur yazardı.
- Kapitülasyon ve Düyunu umumiyenin acı anıları henüz unutulmadan tazeliğini koruduğundan; dış kaynaklara karşı çekingenlik büyüktü.

Bu yeni dönemde Türkiye Avrupa'nın tek müslüman devleti olmuş ve asyali hürriyetini değiştirmişti. Ama Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı çok kötü mirasın etkileri önemliydi. Bu kötü miras, *ilkel tarım, eğitimsiz ve yoksul bir halk, it-halatı* himaye eden *gümrük rejimi, deniz ve demiryollarında egemen yabancı şirketler, ekonomik hayata yabancı egemenliği ve kapitülasyonlardan oluşuyordu.*

Bir yabancı yazarın dediği gibi; "*Başlangıçta herşey zordu. Liman, yol, demiryolu, tarım, sanayi ve herşeyi yeniden kurmak gerekiyordu.. Bunlar için ise temini çok zor ilk madde gerekiyordu. İlk madde bulunduğu nakil vasıtası yoktu. Nakil vasıtası bulunduğu makine bulunamıyordu. Makine bulunursa kredi yoktu. Sonuçta bütün bu elemanlar sağlansa, bu defa bu makineleri çalıştıracak ve arızalandıklarında onaracak teknisyen yoktu. Her alanda aynı zamanda mücadele vermek gerekiyordu. Yeniden kuruluş çok ama çok zor bir görevdi. Her sorun bir diğerini yarattığından sonu olmayan bir zincir oluşuyordu...*"⁹.

İktisat tarihinin gösterdiği gibi bir ülkenin kalkınması çok zor ve zaman isteyen bir iştir. Özellikle saydığımız koşullar Türkiye'nin kalkınmasını daha da zorlaştırıyordu. Kalkınmanın başlayabilmesi ve ülkenin "*geleneğ devrinden*" çıkıp "*tak-oft*" (*yükselme*) devrine geçebilmesi için ekonomik, sosyal ve hukuki alanlarda bir *dizi reform* gerekiyordu.

cc) İzmir İktisat Kongresi:

Mustafa Kemal kuracağı Cumhuriyette uygulanacak ekonomi politikasına yön verecek ilkeleri tartışıp, kararlaştırmak için 17 Şubat 1923'de İzmir'de bir İktisat Kongresi topladı. Çiftçi, sanayici, iş adamı, işçi, meslekleriyle bazı devlet dairelerini temsil eden 1100 kişinin katıldığı kongrede çeşitli kararlar alındı. Bu kararlar 1931 yılına kadar iktisat politikasına ışık tuttu. Bilindiği gibi M.Kemal ilme, fikre saygı besleyen ve "*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*" diyen insandı. O daha 1921 yılında:

"... *Fakat ilim ve bilhassa sosyal ilim sahasında dahil işlerde ben kumanda veremem. Bu alanda isterimki bana bilginler doğru yolu gösterebilirler. Sosyal ilimlerin güzel yönlerini gösterebilirler, ben takip edeyim*"¹⁰.

Daha sonraki yıllarda kısmen uygulanan bu kararların önemlileri şöyle sıralanabilir:

- Demiryolu yapımına önem vermek;
- Tütün rejisi satın alınmış ve devletin bazı tekelere sahip olması gerçekleştirilmiştir;
- Çiftçi lehine bazı kararlar alınmış "*vergi gibi*";

9 Benoist-Mechin, a.g.k. s. 375.

10 Cafer Unay, Atatürk ve Halkçılık, Bursa İ.T.İ.A., İk. Fak. Dergisi, 13-15 Mayıs 1981, s. 40.

- Denk bütçe ve sağlam para ilkesi benimsemiş;
- İktisadi kalkınmanın özel girişim eli ile başarılması ilkesi benimsemiş;
- Sanayi ve sanayicinin korunması ilkesi benimsemiş;
- Diğer kararlar alınmıştır.

Bu kararlar kısmen uygulanmış ve uygulanan iktisat politikalarına yön vermiştir. Cumhuriyet dönemindeki farklı devrelerde kararların uygulanmalarında farklılıklar göstermiştir. 60 yıllık Cumhuriyet dönemi farklı dönemlerden oluşmaktadır. Üç nedenle 60 yılı farklı dönemlere bölmek gerekmektedir: 1. Uygulamaları etkileyen *dünya konjonktürü* zamanla değişmiştir; 2- Uygulanan iktisat politikaları farklıdır; 3- Elde olunan *deneyimler* gelecek dönemleri etkilemiştir.

II. 60 YILDAKİ EKONOMİK GELİŞMELER

Cumhuriyet döneminde uygulanan iktisat politikaları genellikle 5 safhaya ayrılarak incelenmektedir. Bu küçük çalışmada bu safhaları ayrıntıları ile incelemek ve elde olunan sonuçları nedenleriyle tartışmak mümkün değildir. Biz sadece bu dönemlerin ana özelliklerini, koşullarını sergilemek ve elde olunan önemli sonuçları ortaya koymaya çalışacağız.

a- 1923 – 1930 Dönemi

Tahminden ileri gitmeyen ve türlü kaynaklara göre değişiklik gösteren rakamlara göre; Cumhuriyet kurulduğunda 1923-1924 yıllarında, Türkiye'nin *GSMH'si* 695,8 milyon TL. kadardı. Fert başına *GSMH ise 53 TL.* civarındaydı.

1923-1930 döneminde iktisadi kalkınma, *özel girişim* eli ile başarılmaya çalışılmakla beraber, *devlet tekelciliği* de iktisat politikasının ilkelerinden biri olmuştur. Özel kesime ağırlık verilmiş, sanayi teşvik kanunu ile iktisadi kalkınma özel kesimden beklenmiştir. Yine devlet iktisadi hayatta *özendirici* ve *himaye edici* bir rol oynamıştır.

1927 yılında "*Teşviki Sanayi Kanunu*" çıkarılmış ve sanayiye özendirmek için birçok önlem alınmıştır. *Vergi muafiyeti, navlun indirimi, ithalatta öncelik, alt-yapı, teknik eğitim,* bu özendirme önlemlerine örnek olarak verilebilir. Teşviki Sanayi Kanunu'ndan yararlanan *işyeri sayısı 1927'de 342 iken, 1932'de 1473'e* yükselmiştir.

Yine bu dönemde tarım devrimi için büyük çaba harcanmıştır. Çünkü, nüfusun % 80'ini oluşturan köylünün gelirini ve satınalma gücünü arttırmadan, kalkınma mümkün değildi. Tarım alanında bu dönemde, *işlenen arazi genişlemiş, verim artmış* ve bir *dinamizm* doğmuştur. 1927-38 döneminde işlenen arazi 4,1 milyar hektardan 6,1 milyar hektara çıkmıştır. Ferdiyetçi ve özel toprak mülkiyeti, güvence ve vergi politikası tarımda gelişmeye destek olmuştur.

Ayrıca bu dönem *politiko-sosyal reformların* yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde geleneksel değer yargıları büyük ölçüde değişmiş ve yükselme devrine geçiş koşulları hazırlanmıştır.

1923 yılında 53 TL. olan FBMG 1931 yılında 84 TL. 'na çıkarak, yılda ortalama % 6,8 artmıştır. Ancak bu dönemin sonunda 1929 yılında patlak veren dünya bunalımı nedeniyle ihracat azalmış, fiyatlar düşmüş ve GSMH'de 1929-1931 yıllarında % 60 azalmıştır.

b- 1930 – 1938 Dönemi

1930 yılından sonra Türkiye yeni bir iktisat politikasını uygulamaya koymuştur. *Devletçilik* diye adlandırılan bu yeni politika, tanımı zor olduğundan uygulama ile belirgin niteliklerini ortaya koyuyordu. Devletçilik ilkesine göre: "*memleketin iktisadi bünyesine yine hususi teşebbüs egemendir. Ama iktisadi kalkınmayı hızlandırmak için devlet iktisadi faaliyete katılacaktır*".

1933 yılında C.H.P'nin programında yer alan Devletçilik ilkesinin doğmasında iki etken önemli olmuştur. Bunlardan birincisi, 1929 büyük dünya iktisadi bunalımını takiben, batıda liberal kapitalist sistem, *müdahaleci kapitalist* sisteme dönüşmüştü. İkincisi ise, 1917 yılına kadar, bir doktrin, bir ütopya ve bir hayal olan *sosyalizm* bu tarihteki bir devrimle Rusya'da bir iktisadi sistem olarak uygulanmaya başlamıştı. Hatta 1933 yılında Türkiye'de uygulamaya konan sanayi planı bir rus uzmanlar heyetine hazırlanmıştı.

1930-1938 döneminde, *mensucat, kimya, demir-çelik*, gibi sanayiler devletçe kurulmaya başlanmış; yeni devlet tekelleri (*denizyolu nakliyatı, gemicilik*) kurulmuş ve özel kesim de daha sıkı bir denetime sokulmuştur.

Bunlardan başka yabancı şirketler (demiryolları, madenler, tramvay, su, telefon.. vb.) bedelleri taksitle bağlanarak *millileştirilmiştir*. Ayrıca 1933-1938 *sanayi planı* ile gerçekleştirilen yatırımların (demiryolu, baraj, silo, mensucat, maden, kağıt sanayii, cam sanayii tub) finansmanları *vergi ve iç borçlanma* ile yapıldı.

Bu gelişmelerle ekonomide özel kesim yanında birde kamu kesimi meydana çıktığından "*Karma ekonomi*" diye yeni bir sistem doğdu. *M. Duverger'in* deyişi ile pek iyi tanımlanamayan Kemalizm, "*Türk toplumunun sadece bir döneminin adı değil, aynı zamanda 3. dünyayı etkileyen bir politik sistem tipi oldu*"¹¹. Bu yeni sistem özellikle 1945 yıllarından sonra, bir örnek oluşturdu.

1930-1938 döneminde ortalama yılda % 3,6 artan GSMH 84 TL'sından (1930) 108 TL'ine (1938) yükselmiştir.

1934 yılında SSCB'ine 8 milyon dolar ve 1938 yılında İngiltere'ye 13 milyon sterlin borçlanma ile; Cumhuriyet döneminde *ilk defa dış kaynaklardan yararlanılmıştır*.

W.W. Rostow'un tesbitlerine göre Türkiye 1937 yılında "*gelenek devri*"ni tamamlayarak "*take-off*" (yükselme) dönemine geçmiştir. Fransız iktisatçısı P.L. Reynaud'ya göre ise Türkiye'nin doğu bölgesi henüz bu aşamaya ulaşmamıştır¹².

c- 1938 – 1950 Dönemi

1929 dünya iktisadi bunalımı gibi, 2. Dünya Harbi de Türkiye'nin iktisadi kalkınmasına çok büyük bir darbe indirmiştir. Hernekadar Türkiye *basiretli ve usta bir politika* ile harbe girmemişse de, harbin yarattığı sefalet ve güçlüklerden kendini koruyamamıştır. Harp döneminde *kalkınma durmuş ve hatta gerileme* ortaya çıkmış-

11 Maurice Duverger, le Kemalisme le pays d'Atatürk Imp. speciale "le monde" Paris (se) 5/61-4001, 27 moi 1961.

12 P.L. Reynaud, Questions actuelles de l'Economie Turquie. Turcica I. Strasbourg, 1967, s. 85.

tır. Çünkü, *seferberlik* durumu bir yandan *kamu harcamaları* anormal şişirirken, öte yandan *çalışan nüfusun* büyük bir bölümü silah altına alındığından üretim düşmüştür. 1944 yılına kadar yapılan devlet harcamalarının finansmanı için *Merkez Bankası kaynaklarına* başvurulduğundan, *fiyatlar genel düzeyi* aşırı ölçüde yükselmiştir.

Savaş yıllarında doğan kıtlıktan yararlanarak aşırı kazançlar elde etmek isteyen *karaborsacı ve vurguncuyla* mücadele için, devlet iktisadi hayata müdahaleyi arttırmış ve *Milli Korunma Kanunu'nu* yürürlüğe koymuştur.

1938 yılında 194 milyon TL. olan banknot tedavülü 1944 yılında 860 milyon TL.sına çıktığından, *fiyatlar da aynı dönemde 100 den 443'e fırlamıştır.*

GSMH'ya gelince 1938 yılında 108 olan kişi başına GSMH 1945 yılında 79 TL.sına düşmüştür. Yani 1937-1945 dönemindeki net büyüme hızı -% 4,3'dir.

Harp sonrası hoşnutsuzlukları ve şikayetleri devletçiliğe bir tepki doğurduğundan "*liberal iktisat politikasını*" benimseyen Demokrat Parti kurulmuştur. Ayrıca *A.B.D. ile yakılaşma* ve *Batı ile işbirliği* liberal eğilimi güçlendirmiştir. Marshal yardımından faydalanma arzusu Türkiye'yi batıyı taklide zorlamaktaydı. Bu gelişmelerden sonra ekonomide liberalleşmeye doğru gidildi. 1946 devalüasyonundan sonra, 1947'de *yabancı sermaye* yatırımlarını teşvik kanunu çıkarıldı ve *Türkiye Sınai Kalkınma Bankası* kuruldu.

1945-1950 döneminde fiyatlar istikrarlı bir durum göstermişler ve GSMH'de yılda ortalama % 7,1 artarak 1950 yılında 9.161.- milyon TL. sına ulaşmıştır.

d- 1950 – 1960 Dönemi

1950 yılında hür bir seçimle ve halk iradesine dayanarak iktidara gelen Demokrat Parti programına uyarak *liberal bir iktisat* politikası uygulamak istemiştir. Yeni iktidar kalkınmayı hızlandırmak için *tarıma ümit* bağlıyordu. Bunun birinci nedeni *iç politika* kaygısı, ikinci nedeni ise, *Kore Harbi* nedeniyle dünya piyasasında tarım ürünleri fiyatlarının yükselmesiydi.

Gerçekten de ilk yıllarda dış ticarete, madencilikte liberalleşme faaliyetine girildi. *Marshal yardımı fonları* özel kesimin finansmanına yardım etti. Yatırımlar arttı, yabancı sermaye teşvik edildi (1954), petrol kanunu çıkarıldı. Sonuçta da 1950-1953 döneminde GSMH yılda % 9,5-13 arasında yükseldi.

Bu gelişmelerden sonra 1954'de iktisadi durumda bir dönüşüm ortaya çıktı. Bir yandan *kötü mahsul*, öte yandan *finansman güçlükleri* ve arkadan *ihracat azalışı* meydana gelmiş ve dış ticaret açığı büyümüştür. Daha sonra, *fiyatlar yükselmiş*, bazı *hammadde* ve ara malları ve mamul mallar bulunmaz olmuş, bir kısım işletmelerde boş kapasite ile çalışmaya başlamıştır.

Bu kötü durum hükümet politikasını değiştirmiş, *ithalata kısıtlamalar* getirilmiş ve *yeni bir gümrük tarifesi* kabul edilmiştir (1954). 1956 yılında ise harp yıllarında olduğu gibi *Milli Korunma Kanunu* yeniden yürürlüğe konmuştur. 1953 yılında bir devalüasyonla beraber yabancı mali kuruluşlarla *bir istikrar* programı üzerinde anlaşılmıştır.

1950-1960 döneminde GSMH ortalama olarak yıllık % 7,6 artmıştır.

e- 1960 Sonrası

1954 yılından sonra iktisadi alanda kötüye gidişi politik olaylar ve huzursuzluklar izlemiş ve 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri duruma müdahale

ederek idareyi geçici olarak ele almıştı. 1961 yılında yeni Anayasa'nın kabulü ile "sosyal devlet" ilkesi benimsenmiş ve devletin niteliklerine birde "sosyal" niteliği eklenmiştir. Ayrıca, iktisadi bakımdan zayıf kitlelerin durumu dikkatleri çekmiş ve herkese insanlık haysiyetine yaraşır bir hayat düzeyi sağlanması ilkesi getirilmiştir. Bu amaçlara ulaşmak için yol gösterici (indicatif) planlama kabul edilmiş ve 1961 yılında "Devlet Planlama Teşkilatı" kurulmuştur.

1962 yılında "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyomu" kurulmuş ve dış kaynaklardan yararlanma önemli boyutlara ulaşmıştır. İlk planın amaçladığı hızlı büyüme ve dış denge ve sosyal adalet ilkeside eklenmiştir.

Plan büyüme hızı, nüfus artış hızı, yatırımlar, tüketim... vb. konuları da tahminler yapmakta ve hedefler saptamıştır. 1960 ve 1961 devrim yıllarında ekonomi bir duraklama geçirdiğinden 1960'da büyüme hızı % 2 ve 1961'de % 1 olmuştur. 1962 yılında % 6 büyüme hızı ile başlayan canlanmayı 1., 2. ve 3. Kalkınma Planı dönemlerindeki gelişmeler izlemiştir. 1. BYKP döneminde (1963-1967) % 6,7, 2. BYKP döneminde (1968-1972) % 6,9 ve 3. BYKP döneminde (1973-1977) % 6,5 oranında yıllık ortalama büyüme hızı elde olunmuştur.

III. EKONOMİMİZİN BUGÜNKÜ DURUMU

1963 yılından sonra meydana gelen olumlu gelişmeler 1977 yılının ikinci yarısından itibaren kendini gösteren ve giderek ağırlaşan bir iktisadi bunalımla gölgelenmiştir.

a- İktisadi Bunalım

Son yıllarda doğup gelişen iktisadi bunalımın şiddetini ve tahribatını, doğruluğunu peşinen kabul edebileceğimiz ya da tartışabileceğimiz, aşağıdaki rakamlarla ortaya koymak mümkündür.

1- Enflasyon Hızı: 1977 yılından sonra ülkemizde enflasyon gittikçe şiddetlenerek sonunda üç rakkama kadar ulaşmıştır. Şöyleki enflasyon hızı 1975'de % 10, 1976'da % 15,6 ve 1977'de % 24 iken; 1978'de % 52, 1979'da % 63 ve 1980 yılında % 107'ye ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda alınan önlemler enflasyon canavarını kısmen denetime sokabilmiştir. Yine paramızın dış değeri süratle düşmüş ve 1977'de 15 TL. olan 1 dolar, 1983'de 250 TL'sına ulaşmıştır. Bu durum P. Samuelson'un şu ifadelerinin haklılığına inancı arttırmaktadır: "Ekonomik dalgalanmalar demokratik ülkelere bir ültimat verir gibi meydan okumaktadır. Bu yüzden, İkinci Dünya Savaşından önce yaptığımızdan daha iyi bir biçimde depresyonları ve enflasyonist baskıları denetlemeyi öğreneceğiz; yada Batı toplumlarının politik yapısı ağır bir tehlikeye girmiş olacaktı"¹³.

2- Büyüme Hızı: 1963-1977 döneminde yıllık ortalama % 6,7 bir büyüme hızı elde edilmişken, bu oran 1977'de % 4, 1978'de % 3, 1979'da - % 0,3 ve 1980 yılında - % 1,1 olmuştur. Ocak 1980'den sonraki uygulamalarla büyüme hızındaki artış yükselerek 1981'de % 4,1 ve 1982'de % 4,6'ya yükselmiştir.

13 P. Samuelson, Economique Edition. Paris 1964, s. 217.

3- İşsizlik Oranı: Son yıllarda ülkemizdeki işsizlik oranında göze çarpan bir tırmanma olmuştur. Özellikle enflasyonu denetime sokma çabaları işsizliği artırmıştır. Çünkü, 1979'da % 15 olan işsizlik oranı, 1980'de % 15,4, 1981'de % 16,7 ve 1982'de % 18,5 ve 1983'de % 19,2 olmuştur. Avrupa'da bu oranın % 10'un altında bulunmaktadırlar. Ayrıca 1979'da 2,3 milyon olan işsizler sayısı 1983'de 3,56 milyona çıkmıştır. Gerçekten de, hem enflasyonu durdurmak ve hem de işsizliği önleyecek bir uygulama yapma olanağı yok. P. Samuelson'un deyişi ile; "*Bence çözümlenmemiş tek ekonomik sorun, tam istihdamla fiyat istikrarı arasındaki sert pazarlıkta yatmaktadır; yaşamsal önem taşıyan bu soruna önemli bir çözüm getirebilecek iktisatçı, Nobel ödülünden daha fazlasına hak kazanacaktır*"¹⁴.

4- Döviz Darboğazı: Bu gelişmelerden başka, Türkiye bir de döviz darboğazına girmiştir. Bunun birçok nedeni vardır. Siyasi huzursuzluklar ve iç olaylar 1977'den sonra işçi döviz girdilerini azaltırken, petrol fiyatlarının yükselmesi ihracat gelirlerimizin ve yakın bir bölümünü masetmeye başladı. Ayrıca dış borç faiz ve tahsitlerinin yükü, ihracatımızın arz olunan biçimde gelişmesi Türkiye'yi bir darboğaza sokmuştu. İhracatımızın ithalat karşılama oranı 1974-1975'de % 35 iken, bu oran 1977'de % 30'a düşmüştür.

Bu rakamların ortaya koyduğu gibi, 1977'de ortaya çıkan bunalım gittikçe ağırlaşmıştır. Özellikle enflasyon hızındaki aşırı yükseliş gelir dağılımını alt üst etmiş ve büyük politik ve sosyal sorunlar yaratmıştır. Aşırı cereyanlara karşı, toplumun gıvencesi sayılan orta sınıf hemen hemen yok olmuştur. Gelirlerdeki düşmeyi inşaat ve dayanıklı tüketim malları sanayiindeki düşme izlemiştir. Döviz darboğazı nedeniyle, Türkiye sanayiinin gereksinmesi olan hammadde ve ara mallarını bir süre bulamaz olmuştur. Bunlardan başka, yurt dışına seyahat hürriyeti de zorluklar nedeniyle geniş ölçüde sınırlandırılmıştır.

b- Bunalımın Nedenleri

Ülkemizde patlak veren bunalımın nedenlerini araştırmak gerekir. Bilindiği gibi 1970'li yıllarda Batı'da adına *stagflosyon* denilen bir bunalım başlamış ve hammadde fiyatları petrol fiyatı hızla yükselmişti. "Petrol üreticilerinin fiyatlarını gittikçe yükselterek, tüketici ülkelerin yıldan yıla ağırlaşan bir haraca bağlamaları, bu sonuncu ülkelerin hepsinde sıkıntı yaratmış hatta gelecek hakkında kaygı uyardırmıştır"¹⁵. Bunalım pek az ülkede Türkiye kadar ağır olmuştur. Çünkü, Türkiye nakliyatını Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki tersine büyük ölçüde karayoluna bağlamış ve petrol tüketiminin artışı sonucu petrol faturasını ödemek Türkiye için dayanılmaz bir yük haline gelmiştir. Özellikle 1970'li yıllardan sonra enerji ihtiyacı için Türkiye ülkede elde edilmeyen petrole büyük ölçüde dayanmaktan kalkmamış ve tahminlerinde yanılmıştı.

Gelişmelerin sonucunda, petrol ithalatının ihracatımıza oranı 1973'de % 16,8 iken, bu oran 1978'de % 60,7 ve 1980'de % 132,7'ye varmıştır. Bundan başka, sanayi ürünleri ihraç eden batılı ülkeler, petrol üreticisi ülkelerin satınalma güçlerinden yararlanmalarına karşılık, Türkiye'de ihracat geri kalmış ve tıkanıklık göstermiştir.

14 P. Coulbois, La politique Conjoncturelle. Cujas 1971, s. 87.

15 Ö. Celâl Sarc, a.g.k. s. 22.

Bu gelişmelere paralel olarak, ithal ettiğimiz ürünlerin fiyatları süratle artarken, ihracat ürünlerimizin fiyatları geri kalmıştır. Böyle bir gelişme ise Türkiye'yi dış ticaretten yararlanamaz duruma sokmuştur. Sonuçta, Türkiye'nin *dış ticaret hadleri* (ihracat fiyatları/ithalat fiyatları) sürekli düşmüştür. Dış ticaret hadleri bir ülkenin dış ticaretten sağladığı yararı rakamlarla ifade demektir.

Dış ticaret hadlerimiz (1973 = 100) ¹⁶:

Yıl	İthalat fiyatları	İhracat fiyatları	Dış Ticaret hadleri
1973	100	100	100
1978	232	109	73
1980	408	220	54
1982	369	182	49
1983 (6 ay)	382	155	40

Tablodaki rakamların ortaya koyduğu gelişme, dış ticaret hadlerindeki gelişmenin *tehlikeli boyutlara vardığını* göstermektedir.

Bunalımın *ikinci nedeni*, Türkiye'nin *ithal ikamesi* esasına dayanan sanayileşme politikası oluşturmuştur. Özellikle *tüketim* mallarının ikamesi amaç edinildiğinden, *ara malları* ikamesi çok sınırlı kalmıştır. Çünkü, ara malları üretimi çapraşık *teknoloji* ve *büyük sermaye* istemektedir. Böyle bir sanayileşmede ihracat savsaklanmış, üretimin ülke ihtiyaçlarını aşan kısmı ile ihracata yönelememiştir. Sonuçta ihracatın ithalat karşılama oranı 1927 yılında % 80 iken, 1950'de % 84 olmuş ve 1964-1966'da % 74'e düşmüş ve 1977-1979 yıllarında daha da geriliyerek % 40'a varmıştır.

Birde ihracatı frenleyen ve ithalatı özendiren *döviz kuru* politikası uygulanmış ve devalüasyonlar enflasyonu yakından izliyememiştir. Yani Türk lirasının dış değer iç değer birbirinden ayrılmıştır.

Nihayet bunalımı yaratan *son neden*, uygulanan *iktisat politikalarından* kaynaklanmaktadır. *Devlet gelirleri* devlet harcamalarını karşılamamalarına karşılık, bir *vergi reformu* yapılamamıştır. *KİT'lerdeki* açıklar fiyat yükselişi ve iyi idareler ile azaltılacağı yerde; Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuştur. *Petrol fiyatları* bile yıllarca arttırılamamıştır. *Tarımsal ürünleri* destekleme politikası enflasyonu körüklemiştir.

Bu gelişmeler sonucu ekonomide *tüketim artışı* plan hedeflerini aşmış ve yatırımlar nispi olarak gerilemiştir. Türkiye hernekadar 1963 yılından beri, kalkınma gayretlerini bir plana bağlamışsa da, uygulamada ihmaller belirmiş ve *plan disiplini* sarsılmıştır.

c- Önlemler ve Gelişmeler

Ekonomi böyle bir bunalımda bulunurken, 24 Ocak 1980'de mevcut sorunları çözmek ve ekonomiyi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için bir dizi önlem alındı.

16 Haluk Cillov, Dış ticaret hadleri. İstanbul Ticaret Gazetesi, 30 Eylül 1983.
— Cumhuriyet Gazetesi 22/9/1983.

Bu önlemler *piyasa ekonomisine* işlerlik kazandırmayı amaçlamış ve ekonomik hayata *devletin aşırı* müdahalelerinin önlenmesi ilke olarak benimsenmiştir. Kısacası ekonomide *liberalleşmeye doğru bir eğilim* kendisini açık olarak ortaya koymuştur.

1982 yılı sona erdiğinde elde olunan rakamlar, olumlu olarak nitelendirilebilecek bir kanı yaratmıştır. Çünkü *ilk* enflasyon oranı % 38'e düştüğünden, enflasyon canavarının beli kırılmıştır. *İkinci* olarak negatif olan büyüme hızı 1981'de % 4,1 ve 1982'de % 4'e yükselmiştir. *Üçüncü* olarak, 1980 yılında 2,2 milyon dolar olan ihracatımız 1981 yılında 4,7 ve 1982 yılında 5,7 milyon dolara yükselmiştir. Bu gelişme nedeniyle de dış ticaret açığı gerilemeye başlamıştır.

Ama ekonomideki bu gelişmelere karşın, "sorunlar çözümlendi ve ekonomik bunalım atlattıldı" şeklinde bir yargıda bulunmak için vakit henüz erkendir. Üstelik *ihracatta beliren* yeni güçlükler ve tıkanmalar; *enflasyon hızının tahminleri* aşması zaman zaman ümitsizlikler yaratmaktadır.

Bu olumsuz gelişmelerin en çarpıcı olanı, kanımca milli gelirin bölüşümündeki adaletsiz gelişmedir. Aşağıdaki tablonun ortaya koyduğu gibi, ekonomik bunalımın ağırlığı sabit gelirliyle tarım kesiminin omuzlarına yüklenmiştir.

Tablo: 1 *
G.S.Y.İ. Gelirin Bölüşümü (1970 — 1981)

	1970	1975	1979	1980	1981
I. Tarım	31.1	30.8	23.1	22.6	22.9
II. Tarım dışı ücret ve maaşlar	32.4	30.7	26.8	19.4	16.2
a. Tarım dışı ücretler	21.2	19.5	16.8	12.8	10.9
b. Memur maaşları	11.2	11.2	10.0	6.6	5.3
III. Tarım Dışı-Ücret Dışı Gelir. (kâr, faiz ve küçük üreticilik gelirleri)	36.5	38.5	50.1	58.0	60.9
a. Sanayi	8.3	8.7	7.6	10.5	11.5
b. Hizmetler	28.2	29.8	42.5	47.5	49.4
IV. TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) Oktay Varel: 1970 sonrasında Gelir dağılımındaki gelişmeler, Bilim ve Sanat, Ocak 1983, s. 27.

Bütün bunlara karşın, W. Röpke'nin deyişi ile; "*Bunalım ve depresyon, ekonominin gelişme aksaklıklarından başka bir şey değildir. İktisadi gelişme düzgün bir yükselme yerine atılımlar halinde cereyan ettiği sürece bu aksaklıklardan kaçınmaya olanak yoktur*"¹⁷.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu bir dizi neden yüzünden kalkınmasını yapamayan bir ülke durumundaydı. Yapılan kaba milli gelir tahminlerine göre; 1890-1915 döne-

minde Osmanlı İmparatorluğunda brüt büyüme hızı % 2 ve nüfus artış hızı da % 1 olduğundan, ortalama yıllık net büyüme hızı % 1 kadardır.

Buna karşılık 60 yıllık Cumhuriyet döneminde yıllık ortalama brüt büyüme hızı % 3,7, nüfus artış hızı % 2,1 olarak alınır; net büyüme hızı % 1,5 olmaktadır. Yani Cumhuriyet döneminde daha yüksek ortalama bir büyüme hızı elde edilmiştir.

Daha önce verdiğimiz FBMG rakamlarını dikkate alırsak 60 yılda FBMG'in reel olarak 15 kat arttığı görülecektir¹⁸. Ama bu durum tatmin edici olmaktan uzaktı: Çünkü, Türkiye'de FBMG 1000 dolar civarında olmasına karşılık, OECD ülkelerinde 5000-6000 dolar civarındadır.

Cumhuriyet döneminde bu sonuçlara ulaşılmada *karma ekonomik* bir düzen uygulanmıştır. İnşaat, ticaret, ulaştırma, serbest meslekler, tarım, imalat kesiminde egemen (% 70-100) bin özel kesimle; imalat sanayiinde üretimin % 30'unu gerçekleştiren ve toplam yatırımların % 50'sini yapan kamu kesimi yanyana faaliyette bulunmuşlardır.

Ayrıca bu sonuçlar elde edilirken, *Türkiye bir fazilet, hoşgörü ve karşılıklı saygı ve sevgi rejimi olan Cumhuriyet ve sonrada çok partili demokrasi sistemini benimsemiştir*. Ancak M. Duverger'in belirttiği gibi "*politik demokrasi ancak belli bir iktisadi kalkınma düzeyinden sonra sağlıklı olarak işleyebilir. Oysa bugünkü Türkiye'nin politik düzeyi iktisadi ve sosyal kalkınma düzeyinden çok ilerdedir*"¹⁹. Bu nedenle, iktisadi alanda elde edilecek başarılar, genç demokrasimizin başarısını da etkileyecektir.

Bu açıklamalarımızın gösterdiği gibi, teokratik bir Osmanlı İmparatorluğunun enkazı üzerine bir seri politika sosyal reformdan sonra *laik, demokratik ve sosyal* bir Cumhuriyet yükselmiştir. Bu Cumhuriyet idaresi "*Dünya İktisat tarihinde örneğine az rastlanan bir kalkınma sürecini başarmıştır*"²⁰.

KAYNAKLAR

- Georges Anderson: "l'Importance Stratégique de la Turgure le pays d'Atatürk. Imp. Spécial "le Monde" Paris,(9e) 5/61-4.001- 27 Mais 1961.
- Yusuf Ziya Binatlı: Atatürk devrimlerinden yazı devrimi Atatürk'ün Ekonomik ve Sosyal Pol. Bursa İ.T.İ.A. İk. Fak. Dergisi. 1981.
- Tevfik Çavdar: Cumhuriyet devri başlarken Türkiye Ekonomisi. Türk. Ek. 50. Yılı Semineri, Bursa İ.T.İ.A. 1973.
- Haluk Cillov: Türkiye Ekonomisi. İstanbul, 1965.
- Haluk Cillov: Türkiye Milli Geliri. Türkiye Ek. 50. Yılı Semineri, Bursa İ.T.İ.A. 1973.
- Haluk Cillov: Dış Ticaret Hadleri. İstanbul Ticaret Gazetesi, 30 Eylül 1983.

18 Aydın Yalçın, Türkiye 2. İktisat Kongresi, Cumhuriyetimizden bu yana İktisadi Kalkınmamızda İzlenen Yollar, s. 36.

19 M. Duverger, le Kemalisme, s. 8-9.

20 Aydın Yalçın, a.g.k. s. 36.

- Marcel Colombe: De la Neutralité l'engagement le pays d'Atatürk. Imp. Spécial "le monde", 27 Mais 1961.
- Maurice Duvergor: Le Kémalisme le pays d'Atatürk Imp. Speciale "le monde" 27 Mais 1961.
- Hicri Fişek: Les différentes étapes du régime démocratique en Turquie. Turcica I Strasbourg 1967.
- Gülten Kazgan: Türkiye'de Tarımsal Gelişme ve Tarım Politikası. Türkiye'nin 50. Yılı Semineri. Bursa İ.T.İ.A., 1973.
- B. Aloba-Köksal- R.A. İlk: Türkiye'de İktisat Politikasının Gelişimi (1923-1973), Yapı Kredi Bankası A.Ş. 1973.
- Geoffrey Lewis: La Turquie. Marabout Universite' 1961.
- Osman Okyar: Ekonomide Kamu ve Özel Kesimin İşleri, 2. Türkiye İktisat Kongresi İzmir, Kasım 1981.
- P.L. Reynaud: Questions actuelles de "Economie Turquie. Turcica I. Strasbourg 1967.
- Ömer Celâl Sarc: 1923'den bu yana Kalkınma Stratejileri. 2. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir, Kasım 1981.
- Dündar Sağlam: Türkiye Ekonomisi. Sanem Matbaası. Ankara.
- Cahit Talas: İktisadi Sistemler.
- Aydın Yalçın: Cumhuriyetimizden Bu Yana İktisadi Kalkınmamızda İzlenen Yollar. 2. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir 1981.
- Cafer Unay: Atatürk ve Halkçılık. Atatürk'ün Ek ve Sosyal Politikası, Bursa İ.T.İ.A. 1981.
- Yıllık Ekonomik Raporu: T.C. Maliye Bakanlığı, 1982 ve 1983.
- İktisadi Rapor: Türkiye Ticaret, Sanayi, deniz ticaret odaları ve Borsaları Birliği, Ankara 1982-1983.